

ZRUŠENÍ ŠLECHTICTVÍ V ČSR

Ladislav Soukup

Zrušení šlechtictví u nás bylo důsledkem úspěšně dokončeného boje českého národa o dosažení státní samostatnosti.¹ Vedle třídních kořenů mělo i hluboké motivy národnostní.

V českých zemích, počínaje pobělohorským obdobím, se vztahy mezi šlechtou a ostatním obyvatelstvem vyvíjely svérázně. Příliv cizí katolické šlechty po porážce stavovského odboje za současného oslabení a potlačení původní staré šlechty české u nás rychle změnil národnostní profil šlechtické třídy. Po roce 1620 nelze označovat příslušníky šlechtických rodů vlastnicích v českých zemích statky jako šlechtu českou. Z hlediska národnostního skutečných Čechů, kteří se soukromě i veřejně hlásili k českému jazyku, k zemi a v dalších staletích i k českému národu, bylo po Bílé Hoře v Čechách a na Moravě mizivě málo. Pouze jednotlivci v konkrétních podmínkách doby podporovali český živel v 18. a 19. století.² Malá část šlechty v Čechách podporovala do r. 1848 národní obrození a ideově měla blízko k nastupujícím buržoazním politikům.³ Roku 1848 zaujala i ona negativní postoj k českým politickým snahám, které v ní pro svůj protifeudální charakter vzbudily obavy.

Omezení stavovských privilegií šlechty a snahy o reformu šlechtictví obsahoval politický program opozice policejního absolutismu v Rakousku již v předbřeznovém období. Protivládní brožury té doby hovoří o postavení šlechty v Rakousku s despektem a činí ji spoluodpovědnou za policejně absolutistický režim.⁴

V revolučním roce 1848 se snahy o zavedení formální rovnosti mezi občany reformou šlechtictví projeví zvláště výrazně a staly se předmětem jednání zákonodárského orgánu. V procesu tehdejší buržoazně demo-

¹ Ke staletým národně osvobozenecím tendencím českého lidu viz. V. V a n ě - č e k , Ke kořenům 28. října 1918, Právněhistorické studie 14, Praha 1969, str. 29-57.

² V 18. stol. hrabata Špork, Straka z Nedabylic, Canal Paradis byli známí jako zakladatelé nadací. J. H o l e č e k , Česká šlechta, Praha 1918, str. 49.

³ Viz J. P e k a ř , Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, 2. vyd., Praha 1923, str. 16.

⁴ O. H e i d l e r , Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových, Praha 1920, zvl. str. 76-98. (Anonymní brožura "Fragmente aus Österreich" z roku 1839 do revolučního programu zahrnuje i zrušení šlechty. Další brožury obsahují požadavek odstranění privilegií šlechtického stavu.)

kratické revoluce se šlechtictví ve své dosavadní podobě stalo předmětem útoku nastupující buržoazie, které šlo o vytlačení šlechty z vedoucích pozic ve státě a o získání moci pro sebe.

Otázka reformy šlechtictví byla bez jinak obvyklých příprav ve výborech dána na pořad jednání pléna říšského sněmu už 22.srpna 1848 v souvislosti s přípravou zrušení roboty.⁵ Avšak na podnět Fr.Palackého nedošlo tam k meritornímu projednávání, ale věc byla postoupena ústavnímu výboru k dalšímu uvážení, přičemž zásadní námitky proti zrušení šlechtictví předneseny nebyly.⁶ Palacký poukazoval jen na nutnost analýzy důsledků takového opatření v majetkoprávní sféře.⁷ Sněmovna vysloвила pouze přesvědčení, zřejmě vycházející z revoluční aktivity a demokratických tendencí politického dění ve státě, že vláda již nebude navrhopvat udělování nových šlechtických titulů. To by znamenalo, že pak už nedojde k posilování šlechtické opozice ve stavovských sněmech osobami nově privilegovanými.S vydáním speciálního zákona o reformě šlechtictví sněmovna nespíchala, neboť se současně chýlilo ke konci projednávání návrhu zákona o zrušení pozemkové vrchnosti, poddanství a roboty (vydán 7.září 1848), který mohl být prozatímně - do vydání ústavy - pro omezení moci šlechty dostačující. Požadavek odstranění osobních výsad občanů byl pak formulován částí ústavního výboru říšského sněmu v rámci návrhu základních práv občanů, dokončeného ústavním výborem v září 1848 jako osnova připravované ústavy.⁸ Podle původního znění příslušné části návrhu základních práv, jeho autoři považovali za vyhovující, když v kontextu s články o osobní svobodě a rovnosti občanů dosti nejasně zbavili označování šlechtického stavu právního uznání a nová označení zakázali udělovat.⁹

Po potlačení revoluce ve Vídni se návrh základních práv jako celek jevil ve změněném politickém kurzu císařského dvora příliš radikálně a ústavní výbor jej proto v Kroměříži přepracoval. Avšak ustanovení týkající se šlechtických výsad přepracováním oproti původnímu znění z hlediska zájmů odpůrců šlechty nijak neutrpělo,naopak šlo ještě dále. Nová formulace hovořila obecně o zrušení všech výsad stavů a jmenovitě

⁵ B. R i e g e r , Fr.Palackého spisy drobné, I., seš.2, str.53.

⁶ Ke způsobu práce ústavního výboru říšského sněmu rakouského v letech 1848-49 viz F. K a m e n í č e k , Protokoly ústavního výboru říšského sněmu rakouského 1848-49, Pekařův sborník II, Praha 1930, str.414-427.

⁷ B. R i e g e r , cit.dílo, str.55.

⁸ Jan M. Č e r n ý , Boj za právo, část I, Praha 1893, str.410. Ještě před vypuknutím revoluce ve Vídni, dne 26.9.1848, předseda ústavního výboru oznámil, že návrh ústavy je dokončen.

⁹ Č e r n ý , cit.dílo, str.411. Návrh základních práv, § 5: "Před zákonem jsou všeliké způsoby znamení šlechtických zrušeny a již propůjčovány býti nemají...".

výsad šlechty.¹⁰ Nejvýrazněji požadavek omezení šlechtictví prosazovala skupina členů ústavního výboru, v níž byl i Palacký, která k tomuto ustanovení podala minoritní votum. Podle něho měla být výslovně zrušena i šlechta jako stav, ne pouze stavovské výsady.¹¹ Z formulace vota je patrná důsledná snaha zbavit šlechtu privilegovaného postavení a zamezit případnému obcházení ustanovení ústavy o zrušení šlechtických výsad. Bez výslovného zrušení šlechtického stavu by příslušníci šlechty po ztrátě výsad mohli dále uplatňovat nároky z titulu svého stavu nebo užívat např. některé formální znaky stavu s odůvodněním, že se nejedná o výsady. Dne 21. prosince 1848 byl nový návrh základních práv poprvé čten v plénu sněmovny, v lednu 1849 bylo zahájeno jeho projednávání podle jednotlivých paragrafů.¹² Sněmovnou schválené ustanovení týkající se šlechtictví bylo zahrnuto do článku o rovnosti občanů a obsahově vlastně spojovalo příslušné pasáže obou návrhů základních práv vypracovaných ústavním výborem.¹³ Tak měšťanstvo stále silnějším hospodářsky hodlalo dosáhnout podstatného omezení moci šlechty, jejíž tituly, příbuzenské svazky a zkušenosti z působení ve státním aparátě měly vedle politických stavovských privilegií také velký význam pro politiku. Odstraněním šlechtických titulů a dalších příkras, které buržoazie postrádala, se současně chtěla šlechtě vyrovnat i společensky. Rozsáhlé šlechtické velkostatky ztrácely svou jedinečnost. Rychle vzrůstal movitý i nemovitý majetek příslušníků buržoazie, zvláště když šlechta opomíjela ekonomicky výhodné, progresivní formy podnikání.¹⁴

V připravované ústavě Předlitavska souběžně se zrušením stavovských výsad se upravovalo i udělování státních vyznamenání. Dosavadní feudální praxe byla v rozporu s proklamovanou a požadovanou zásadou rovnosti občanů. Proto v obou návrzích základních práv i ve sněmem schválené části ústavy se jako jediný důvod opravňující k vyznamenání uvádějí pouze osobní zásluhy.¹⁵

Projednávání ústavy se v Kroměřížském sněmu značně protahovalo. Počátkem března 1849 bylo přijato teprve prvních 15 paragrafů. Nato dne

¹⁰ Č e r n ý , cit.dílo, str.377. Nový návrh základních práv, § 3 zněl: "Před zákonem jsou všichni občané rovni. Všechny přednosti stavů, tolikéž i šlechty jsou zrušeny."

¹¹ Č e r n ý , cit.dílo, str.478, "Šlechta jakožto stav a všechny přednosti stavů vůbec jsou zrušeny." Viz také: B e r n a r t z i k , Die österreichischen Verfassungsgesetze, Wien 1911, str.134 a srov. B. R i e g e r , cit.dílo, I, seš.3 str.93.

¹² Č e r n ý , cit.dílo, str.476.

¹³ Č e r n ý , tamtéž, str.487, "...Všecky přednosti stavů jsou zrušeny. Vše-
líkých známek šlechtictví stát neuděluje aniž uznává..."

¹⁴ V roce 1861 činila dhrnná výměra alodiálních pozemků v Čechách 6,623 294 ji-
ter, o 20 let později 6,012 263 jiter z celkové plochy katastru, to jest 9,025 822
jiter. Viz statistická příručka království českého I., Praha 1909, str.170.

¹⁵ Č e r n ý , cit.práce, str.411, 477, 487.

7.března 1849 byl sněm císařským manifestem rozpuštěn, což znamenalo konec snahám o reformu šlechtictví v této době. Březnová, oktrojovaná ústava rakouská z r.1849, přestože stanovila rovnost občanů před zákonem,¹⁶ se o této věci již vůbec nezmiňovala a tak přežitek šlechtictví zůstal zachován pro novou, kapitalistickou společnost, do níž se šlechta organicky včlenila. Šlechta přestala vládnout poddaným, musela se přizpůsobit novým ekonomickým podmínkám ve společnosti, nadále však zůstala jako velkostatkářská vrstva vládnoucí třídy oporou státu a monarchie dále plnila roli jejího přirozeného ochránce.

V revoluci musela šlechta čelit záměrům na odstranění své vlastní politické a hospodářské moci formulovaným jako zrušení stavovských privilegií. Po odpadnutí tohoto nebezpečí některé šlechtické rody nebo jejich významní členové byli ve druhé polovině 19.století považováni za Čechy a toto označení si zaslouhovali.¹⁷ V politickém životě stáli na konzervativním křídle. Na spolupráci s nimi se orientoval český státoprávní boj vedený buržoazními politiky v šedesátých letech 19.stol. Záměr roku 1848 na omezení moci šlechty jako silného hospodářského i politického odpůrce, který v této době byl již nereálný, zvláště staročeši opustili.¹⁸ Politický vliv, hospodářská síla i společenský význam velkostatkářské šlechty byly významnou pomocí buržoazní politické reprezentace v jejím úsilí o splnění obnoveného programu českého historického státního práva od r.1861. Část politiků z řad šlechty byla v této době příznivě nakloněna českým snahám, spatřujíc v posílení politického vlivu českého národa podporu Rakouska, jehož celistvost byla ohrožována hlavně Uhrami.¹⁹

U další části šlechty se projevovala větší či menší snaha o dobré vztahy k Čechům i Němcům. Tato obojakost však končila před politickými rozhodnutími, při nichž vždy podporovala Němce. Devadesátá léta, politická jednání označovaná jako punktace, vyvolala další šlechtickou diferenciaci a úbytek příslušníků šlechty nakloněných českému programu.²⁰

¹⁶ Č e r n ý , tamtéž, str.568. Paragraf 27 březnové ústavy stanovil: "Všichni občané rakouští jsou sobě vespolek před zákonem rovni, i poddaní jsou stejnému soudu."

¹⁷ Clam-Martiničové, hrabě Václav Kounic a jeho matka Eleonora, kníže Fr.Thun, kníže Rudolf Thurn-Taxis, kníže Ferdinand Lobkovic, blíže viz H o l e č e k , cit. dílo, str.5, 14, 18.

¹⁸ Palacký v lednu 1865 napsal, že potrvá-li demokracie, bez legislativního opatření zanikne postupně vše, co je na šlechtictví papírové. J. P e k a ř , cit. dílo, str.17.

¹⁹ J. H a v r á n e k , Česká politika, konzervativní aristokraté a uspořádání poměrů v habsburské říši 1860-1867, in Sborník historický 17, Academia, Praha 1970, str.167 a n., také F.L. R i e g e r , Z vlastních pamětí, (ed.B.Rieger), Praha 1906, str.210.

²⁰ Např. kníže Ferdinand Lobkovic punktace horlivě podporoval. H o l e č e k , cit.dílo, str.18..

Odrodilost, cizota a otevřené nepřátelství šlechty vůči českému národu se pak zcela projeví během první světové války. Někteří šlechtici považovaní za české, se distancovali od národa více než v devadesátých letech 19.stol.²¹ A tak český státoprávní boj ve svých závěrečných fázích probíhal bez podpory šlechty.

Šlechta, podle vlastnictví, majetku, resp. sídla česká, jako celek však z hlediska národnostního zcela německá se vždy tím více stranila českého národa, čím menší byly jeho naděje na vítězství ve státoprávním boji v rámci habsburské monarchie. Přes tento nepříznivý postoj k politickým potřebám národa se rodové výsady příslušníků šlechty, spojené s její politickou mocí ve státě a silným hospodářským potenciálem, pevně sžily s buržoazní společností 2.poloviny 19.století. Šlechta si udržela rozhodující vliv na vnitřní i zahraniční politiku Rakouska-Uherska a první místo ve vybrané měšťácké společnosti. Její rodové tradice spolu se společenským leskem byly přitažlivé i pro zámožnější vrstvy buržoazie.²² Z doby feudalismu přetrvávala dříve povinná lidová úcta k příslušníkům šlechty, udržovaná jejím lepším hospodářským a společenským postavením, v níž český odpůrce šlechtictví J.Holeček viděl poněkud úzce jen nedostatek sebevědomí.²³

Konec první světové války, příznivý českému národu, umožnil vytvoření novodobého československého státu. Zánikem rakousko-uherské monarchie ztratila u nás šlechta pevnou státní oporu. Demokratické základy nového státu, přes počáteční rozpaky nad jeho formou a silné lidové revoluční hnutí nedávalo šlechtě mnoho nadějí na podíl na politické moci. Proti ní stálo venkovskou buržoazií vedené obyvatelstvo venkova, usilující o konfiskaci šlechtických velkostatků ve svůj prospěch, což znamenalo oslabení hospodářské moci šlechty, vycházející z pozemkového bohatství. Agrární strana k argumentaci proti šlechtě využívala jejího tradičně negativního poměru k českému národu. Proti šlechtě stály i strany dělnické, které sledovaly cíle socialistické revoluce a odstranění šlechtických a jiných výsad považovaly za samozřejmý, nutný a průvodní jev nastolovaného demokratického, politického a státního režimu, odpovídajícího jejich národnímu a demokratickému cítění. Na druhé straně podporovat politické postavení příslušníků šlechty v novém státě byla ochotna velkoburžoazie spojená s ní třídními zájmy a s finančním kapitálem spjatá pravicová část inteligence. Německé obyvatelstvo, které mělo z národnostního hlediska ke šlechtě blíže, vyjma levici, šlechtu spíše podporovalo. Při svém negativním postoji k československému státu

²¹ Např. Clam-Martiničové, H o l e č e k , tamtéž, str.5, 35.

²² Známé jsou aféry s falsifikátory rodokmenů počátkem 20.stol., zvl. Jana Vašáka, Josefa Mejtského, A.Müllera z Mildenbergu.

²³ J. H o l e č e k , cit.dílo, str.12.

ovšem německé pravicové politické strany neměly možnost ve prospěch šlechty zasáhnout. V podzimních měsících roku 1918 příznivci šlechty s ohledem na revoluční situaci ve státě nemohli veřejně vystoupit, aniž by tím ohrozili své pozice. Postavení politických stran usilujících v souladu se svými zájmy o odstranění šlechtických výsad a hlavně hospodářské moci šlechty bylo výhodnější.

Za této situace předsednictvo revolučního orgánu moci a správy - Národního výboru Československého²⁴ - zamýšlelo ještě před utvořením řádných vrcholných státních orgánů²⁵ v plénu národního výboru schválit zákon zakazující užívání šlechtických titulů, řádů a vyznamenání. Návrh tohoto zákona zařadilo mezi naléhavé otázky na program schůze pléna národního výboru den 13. listopadu 1918, kdy měla být činnost národního výboru ukončena.²⁶

Autora krátké osnovy zákona o zrušení šlechtictví nelze z dostupných archívních materiálů přesně zjistit. Osnova mohla být napsána v ústavním výboru, pravděpodobněji se však zdá, že návrh sepsal některý z členů předsednictva národního výboru.²⁷ V plénu jej měl předložit člen ústavního výboru dr. Meissner.²⁸

Schválení zákona o zrušení šlechtictví, řádů a titulů a dalších připravených osnov, bez zdlouhavého projednávání, na poslední schůzi pléna národního výboru, kde měla případná opozice omezenější možnosti odporu, zabránila kuriózní situace v pořadu jednání schůze. Po vyčerpá-

²⁴ Předsednictvo Národního výboru tvořili: Předseda-státoprávní demokrat K. Kramář, místopředsedové - A. Švehla, (agrární strana), V. Klofáč (socialistická strana), jednatel Fr. Soukup (sociálně demokratická strana).

²⁵ Ke vzniku a činnosti Národního výboru Československého z roku 1918 viz: Č e z a r J., Č e r n ý B., Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938, I, Praha 1962, K ř í ž e k J., Ř í h a O., Bez VŘSR by nebylo Československo, Praha 1951, L a c o K., Ústava předmnichovské ČSR a ústava ČSSR, I, Bratislava 1966, P e š a V., Národní výbory 1918, Praha 1962, R a t t i n g e r B., Nástin ústavního vývoje předmnichovské republiky, Praha 1954, Ř í h a O., Ohlas říjnové revoluce v ČSR, Praha 1957, Sborník: Ke vzniku ČSR, Praha 1958, Š o l l e Z., Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války, Praha 1952, B e n e š E., Světová válka a naše revoluce, Praha, 1927-39, D n i s t r j a n s k i j S., Právní vznik čsl. státu, Právník, roč. 68, 1929, K a l o u s e k V., Vznik státu čsl. a judikatura, Věstník min. vnitra 1927, K a p r a s J., O českém státě za války a po válce, Praha 1925, M a s a r y k T. G., Světová revoluce, Praha 1925, Národní shromáždění čsl. v prvním roce republiky Praha 1919, Národní shromáždění republiky Československé v prvním desetiletí, Praha 1928, O p o č e n s k ý J., Konec monarchie Rakousko-uherské, Praha 1928, též autor, Kritické poznámky k 28.10.1918, Praha 1926, Š r o b á r V., Osvobozené Slovensko, Praha 1928, též autor, Paměti z vojny a väzenia (1914-1918), 2. vyd., 1946, T o b o l k a Z., Česká politika za světové války, Praha 1923, též autor, Politické dějiny čsl. národa od r. 1848 až do dnešní doby, díl IV., r. 1914-1918, Praha 1937.

²⁶ Na programu bylo především projednání a schválení zákona o prozatímní ústavě (zák. č. 37 Sb., ze dne 13.11.1918), dále byla připravena osnova zákona o osmihodinové pracovní době, předložená Socialistickou radou a Englišův návrh zákona o platidlech. Těsnopisný záznam o schůzi národního výboru dne 13.11.1918, Archív národního shromáždění, fond Revoluční národní shromáždění.

²⁷ Vyplývá to z formulace příslušné zprávy ČTK např. v Národní politice ze dne 14.11.1918, odpolední vydání a viz též Venkov č. 265, ze dne 14.11.1918.

²⁸ Těsnopisný záznam o schůzi Národního výboru dne 13.11.1918, str. 76.

ní hlavních bodů programu upozornil člen národního výboru, socialista Slavíček na neregulérnost rokování pléna národního výboru, spočívající v tom, že se na schůzi dostavili vedle členů národního výboru také někteří další zástupci politických stran, delegovaní do národního shromáždění, které bylo svoláno již na příští den.²⁹ Tyto osoby neměly hlasovací právo v národním výboru. Pro předsednictvo bylo však přinejmenším obtížné je jako zítřejší poslance národního shromáždění : z účasti na jednání a rozhodování v národním výboru vyloučit, nehledě k tomu, že řada z nich byla nepřesně informována o datu zahájení činnosti národního shromáždění.³⁰ Na druhé straně ovšem nechtělo předsednictvo dopustit porušení vždy úzkostlivě zachovávaného Švehlova "klíče"³¹ pro zastoupení jednotlivých stran v národním výboru, jež by mohlo ovlivnit výsledek hlasování ve prospěch strany posílené a přítomné poslance národního shromáždění. Tento fakt mohl přivodit protest zástupců stran, které byly v početní menšině a také narušit slavnostní ráz a hladký průběh závěrečné schůze. Předsedající, přední příslušník agrární strany Švehla, tuto situaci vyřešil návrhem, aby připravované osnovy zákonů nebyly projednávány, nýbrž aby plénum schválilo jejich odložení a předání následujícího dne národnímu shromáždění.³² Podle tohoto návrhu bylo po přečtení osnovy zákona o zrušení šlechtictví, řádů a titulů dr.Meissnerem schváleno její přijetí a předání národnímu shromáždění k dalšímu projednání.³³

Postoupení osnovy se uskutečnilo hned na první, slavnostní schůzi pléna národního shromáždění dne 14.listopadu 1918. Tam byla současně také předána k projednání příslušnému, to jest ústavnímu výboru parlamentu,³⁴ který zde byl zvolen. Veřejnost této proceduře nevěnovala příliš pozornosti, více se zajímala o návrh zákona na zavedení osmihodínové pracovní doby.³⁵ Agrární tisk v souladu se zájmy členů své strany vítal zákonodárnou iniciativu k odstranění stavovských rozdílů jako pokrokový čin a připomínal nepřátelský postoj šlechty k českému národu v minulosti a zejména za poslední války.³⁶ Po zákonu na obstavení velkostatků zde měla agrární strana další opatření směřující k parcelaci

²⁹ Tamtéž, str.75.

³⁰ Tamtéž, str.75.

³¹ To znamená poměrné zastoupení podle výsledků voleb do Říšské rady v roce 1911.

³² Těsnopisný záznam ze schůze Národního výboru dne 13.11.1918, str.76.

³³ Tamtéž, str.81.

³⁴ Těsnopisný záznam o I.schůzi Národního shromáždění československého, dne 14.11.1918, str.13, Archív Národního shromáždění, fond Revoluční národní shromáždění.

³⁵ Přesto Večerník Práva lidu ze 14.11.1918 přinesl celý text návrhu.

³⁶ Např. Venkov, 16.11.1918, č.267, str.1.

šlechtických velkostatků, kterou očekávali agrárníci stejně jako bezzemci. Jasně třídní stanovisko k rušení šlechtictví zaujaly Dělnické listy, které o něm hovořily jako o prvním kroku k brzké konfiskaci šlechtických velkostatků a jejich rozdělení.³⁷ K němu v následujících letech došlo a bylo vlastně nejvýznamnějším z opatření týkajících se šlechty. S uspokojením přijímala zrušení šlechtictví i maloburžoazie, neboť vyhovovalo jejím obchodním zájmům, usnadňovalo konkurenci, při níž bývaly šlechtické tituly za monarchie využívány k reklamě.³⁸

V ústavním výboru složeném ze členů šlechtě nakloněných i z jejích odpůrců, byla osnova upravena tak, že se stala především slavnostní proklamací demokratického opatření nového státu.³⁹ Meritum návrhu - zrušení šlechtictví - bylo nesporné. Členové ústavního výboru se však zabývali úpravou zrušení čestných titulů a řádů, udělovaných státem jako vyznamenání a otázkou trestnosti porušení navrhovaného zákona. Návrh na stanovení trestu za eventuální porušení ustanovení zákona (zvl. užívání zrušených šlechtických přídomků ke jménům občanů ať už bývalými nositeli titulů nebo i třetími osobami), který podal sociální demokrat dr. Bouček, nebyl ve výboru schválen. Odporoval mu především dr. Weyr, který měl osobní přátele mezi šlechtou, s odůvodněním, že by ustanovení o trestu rušilo slavnostní ráz zákona, a že systematicky patří do trestního zákoníku.⁴⁰ Zde se nepřímo ukázal skutečný postoj zástupců tzv. občanských stran, za jejichž mluvčího v ústavním výboru lze považovat dr. Weyra, k celému zákonu. Tyto strany byly vlastně proti zrušení šlechtictví a okolnostmi donuceny podílet se na přípravě normy, usilovaly alespoň o polovičaté, nedůsledné řešení. Slavnostní forma zákona měla skrýt jejich sympatie ke šlechtickému stavu. Nechtěly stanovením trestu za užívání šlechtických predikátů znesnadnit dotčeným osobám společenské uplatnění v době po nabytí platnosti zákona.

Vítězstvím názoru dr. Weyra nedostal zákon náležitou ochranu. Použití dosavadních recipovaných právních předpisů k zajištění dodržování tohoto zákona bylo problematické.⁴¹ Příznivci šlechty počítali s tím, že bývalá šlechta bude v republice užívat svých zrušených titulů nadále a norma, pouze deklaratorní, bude přehlížena. To vyplývá i ze zdůraznění faktu, že dodržování a plná účinnost zákona bude záležet hlavně na

³⁷ Večerník Práva lidu, 15.11.1918, str.1.

³⁸ "Už je jen občan Lobkovic a víno ze sklepů občana Lobkovice" uvádí Večerník Práva lidu, 15.11.1918, str.1.

³⁹ Viz parlamentní tisk č.54 - zasedání Národního shromáždění čsl., rok 1918, Archív Národního shromáždění, fond Revoluční národní shromáždění.

⁴⁰ Zpráva ústavního výboru o návrhu zákona, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, parlamentní tisk č.54, viz pozn.17.

⁴¹ Neoprávněné užívání šlechtických titulů v Rakousku bylo trestné podle dvorního dekretu č.27 344 ze dne 2.11.1827.

smýšlení obyvatel, které nebylo jednoznačné.⁴² Kromě vědomého stranění šlechtě v něm přežívala tradiční úcta a obdiv k privilegovanému stavu.

Plénium národního shromáždění schválilo návrh zákona bez debaty a pozměňovacích návrhů v podobě, kterou mu dal ústavní výbor. Středem pozornosti tehdy byly další projednávané návrhy zákonů, - o podpoře v nezaměstnanosti, o přechodných ustanoveních pro Slovensko a o zrušení prodloužené branné povinnosti.

Krátký zákon, rozdělený do čtyř paragrafů, obsahoval zrušovací ustanovení v prvních dvou paragrafech. V úvodu prvního byla odstraněním šlechtického stavu zakotvena rovnost občanů: "Šlechtictví a řády, jakož i veškerá z nich plynoucí práva se zrušují...". V závěru pak byl pouze verbální zákaz bez sankce za porušení: "Bývalí šlechtici nesmějí užívat svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem, označujícím šlechtictví."⁴³

Nedofešena zůstala také další část zákona, rušící tituly. Paragraf 1 mimo šlechtictví a řády rušil též veškeré tituly nabyté jako vyznamenání s výjimkou těch, které udělují vysoké školy a ponechal v platnosti pouze ty, na něž vzniká splněním předepsaných podmínek reálný nárok a tituly označující skutečně vykonávanou úřední hodnost. Z přemíry titulů užívaných v rakousko-uherské monarchii zůstaly v ČSR pouze doktorské, inženýrské aj. tituly, čestné doktoráty a označení úředních funkcí, mezi nimiž nejpoužívanější byl titul "rada" s odborným přívlastkem, převzatým z Rakouska-Uherska. Ve druhém paragrafu byla stanovena nemožnost nabýt zrušený titul v cizině. Jeho dikce připomínala článek I., sekci 9, § 8 ústavy USA.⁴⁴ Není však formulován příliš výstižně. Jeho pasáž "...nemohou platně přijímat vyznamenání" je třeba právnicky chápat jako zákaz užívat udělený řád.

Ústavní výbor při přípravě zákona zcela opomenul otázku vojenských vyznamenání zřízených za války v zahraničním odboji.⁴⁵ Nevzal v úvahu také vyznamenání, která legionáři obdrželi od cizích států. V záznamech o jednání výboru není patrná žádná snaha zjistit nebo alespoň obecnou formulací legalizovat opatření v tomto směru učiněná v legiích, i když druhá možnost byla nasnadě. V této souvislosti se naskýtá domněnka, zda

⁴² Těsnopisný záznam o sedmé schůzi Národního shromáždění, dne 3.12.1918, str. 146, vystoupení dr.Weyra.

⁴³ Viz zákon č.61/1918 Sb.

⁴⁴ Ústava USA ze dne 17.10.1787, č.I, sekce 9, § 8, "...žádný úředník nesmí bez souhlasu kongresu přijímat žádných darů, řádů ani titulů od cizích států." Také ústava švýcarská z roku 1874 v č.12 obsahuje podobný zákaz pro státní úředníky. Viz Slovník veřejného práva čsl., sv.III, Brno 1934, str.907.

⁴⁵ Generál Štefánik počátkem r.1918 založil na Sibiři řád Sokola, dekretem prozatímní čsl.vlády v Paříži byl dne 7.11.1918 zřízen československý Válečný kříž, dne 1.12.1918 Čs.revoluční medaile a později podle zásadního rozhodnutí mírové konference v Paříži o mezispojenecké medaili vítězství byla založena 24.1.1919 Čs.medaille vítězství.

toto opomenutí nebylo u některých členů výboru - jinak velmi schopných legislativců - záměrné, s cílem oslabit působení připravovaného zákona v praxi a tak pomoci občanům šlechtického původu. Zákon nepočítal též s běžnou potřebou oceňovat mimořádné zásluhy občanů a osobní statečnost v době míru i za války. Přibližně ve stejnou dobu byla za hranicemi zřizována a udělována legionářům vyznamenání za vojenské zásluhy v boji, který přispěl k vytvoření našeho státu a jeho zákonodárny orgán tato vyznamenání nevědomky rušil.

V mezinárodních stycích vznikly republice po vydání zákona o zrušení šlechtictví, řádů a titulů nesnáze, způsobené tím, že nemohla, jak to bylo v jiných státech obvyklé, udílet při různých příležitostech vyznamenání, i když jejich představitelé je od spřátelených států dostávali. Evropské velmoci, které ovlivňovaly rozhodujícím způsobem náš stát, šlechtictví, řády a tituly právně i společensky respektovaly. Ve Francii neexistuje zákon, který by výslovně rušil šlechtictví, užívání predikátů je dovoleno. Zákon č.68/1918 Sb. časově předešel obdobné zákony v sousedních státech.**

Snaha uzákonit demokratickou zásadu rovnosti občanů byla zákonem o zrušení šlechtictví, řádů a titulů realizována na jedné straně nedůsledně, na druhé příliš radikálně.

** V Rakousku bylo zák.č.211 ze dne 3.4.1919 zrušeno šlechtictví a světské řády rytířské i dámské tituly a hodnosti, nesouvisející s úředním postavením, povoláním nebo se zvl. vědeckou či uměleckou způsobilostí. Ústava říše německé z 11.8.1919 v čl.109 obsahovala zákaz udílení nových titulů šlechtických. Dosavadní zůstaly pouze jako část jména při zrušení všech výsad dosud se šlechtictvím spojených.

ABSCHAFFUNG DES ADELSTANDES IN DER ČSR

Ladislav Soukup

(Zusammenfassung)

Der Zuzug des fremden katholischen Adels in die böhmischen Länder nach der Niederlage des Standesaufstands nach 1620 bei gleichzeitiger Schwächung des ursprünglichen böhmischen Adels beeinflusste auch für die Zukunft die Beziehungen zwischen dem Adel und der übrigen Bevölkerung. Die Bestrebungen, die Standesprivilegien des Adels einzuschränken und den Adelstand zu reformieren, traten deutlich im Revolutionsjahr 1848 zutage. Im Prozess der bürgerlichen-demokratischen Revolution von damals gegen den Adelstand in seiner damaligen Gestalt trat die Bourgeoisie hervor, die die Verdrängung des Adels aus seinen führenden Positionen im Staat anstrebte.

Schon in Zusammenhang mit der Vorbereitung der Abschaffung des Frondienstes stand der Entwurf der Reform des Adelstandes auf der Tagesordnung der Verhandlungen des Plenums des Reichstags. Von da aus wurde er an den Verfassungsausschuss weitergeleitet, der ihn im September 1848 in den Entwurf der sich in Vorbereitung befindenden Verfassung einbezog, und zwar in dem Artikel über die Gleichheit der Bürger. Die Auflösung des Landtages in Kroměříž am 7.3.1849 bereitete den Bestrebungen um die Reform des Adelstandes ein Ende. Der Adel gliederte sich organisch der kapitalistischen Gesellschaft ein; er musste sich den neuen ökonomischen Bedingungen anpassen und blieb eine Stütze der Monarchie. Die Privilegien des Geburtsadels, verbunden mit der Politischen Macht im Staat und mit einem starken ökonomischen Potential, fügten sich fest in die bourgeoise Gesellschaft der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts ein.

Mit dem Verfall der österreichisch-ungarischen Monarchie verlor bei uns der Adel die Stütze des Staates. Ihm gegenüber stand das Landvolk, geführt von der Agrarpartei und von der Arbeiterpartei. Während der letzten Session des Tschechoslowakischen Nationalausschusses am 13.11.1918 wurde dem Plenum der Entwurf des Gesetzes über die Abschaffung des Adelstandes sowie der Orden und Titel unterbreitet. Er wurde im Verfassungsausschuss der Nationalversammlung verhandelt und vorerst als eine festliche Proklamation formuliert, die die Gleichheit der Bür-

ger verankerte. Der Entwurf wurde ohne Abänderungen von dem Plenum der Nationalversammlung im Dezember 1918 genehmigt. Er enthielt keine Sanktionen für den Fall der Verletzung des Verbots, Titel des abgeschafften Adelstandes zu benützen. Die Gönner des Adelstandes rechneten stillschweigend damit, dass der ehemalige Adel seine abgeschafften Titel auch weiterhin in der Republik benützen werde.

Ungeklärt blieb auch der weitere Teil des Gesetzes, durch den sämtliche Orden und Titel abgeschafft wurden, insbesondere deshalb, weil darin die militärischen Auszeichnungen nicht berücksichtigt wurden, die während des Krieges für die Widerstandskämpfer im Ausland eingeführt worden waren.